

СТАНОВЛЕННЯ БОГДАНА ХАВАРІВСЬКОГО ЯК ОСОБИСТОСТІ, ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО І КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНЬОГО ДІЯЧА (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ ст.)

Галина Буяк

здобувачка вищої освіти третього рівня,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Тернопіль
E-mail: galinabb1604@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3537-6935>

У статті зроблено спробу дослідити становлення Богдана Хаварівського як філолога, педагога, архівіста, краєзнавця, митця, особистості, громадсько-політичного і культурно-просвітнього діяча у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. Цей значний перелік його зацікавлень свідчить про неординарність особи, його всебічність і талант. На підставі аналізу архівних матеріалів з'ясовано, що становлення Б. Хаварівського відбувалося на традиціях родинного виховання, прикладом для наслідування у дитинстві були його батьки, учителі, які стимулювали до малювання, написання віршів, декламування, співу. Богдан-Роман був всебічно обдарованою особистістю, зміг реалізувати свої таланти у подальшому житті. Простежено його діяльність під час навчання на філологічному факультеті Чернівецького державного університету: відвідував літературну студію імені Степана Будного, оформляв, редагував її рукописні газети «Сонячні кларнети» й «Веселий Остап», виступав з доповідями на наукових конференціях. Знайомство з відомими посталями української науки і культури Чернівців сприяло формуванню його як зрілої особистості з активною життєвою позицією, глибокими національними переконаннями. Доведено, що початки його педагогічної праці пов'язані з учительською працею у сільській школі на Тернопільщині. З часом Богдан Васильович працював вихователем гуртожитку Тернопільського технічного училища № 2, викладачем Тернопільського спеціального професійно-технічного училища № 3. З'ясовано, що саме у цьому навчальному закладі формувалася осередок майбутньої письменницької організації, професійного осередку художників, вільних від обмеження стандартів соцреалізму. Згодом перебував на посаді старшого наукового співробітника Тернопільського обласного державного архіву, викладача Тернопільського державного педагогічного інституту, начальника управління народної освіти Тернопільського облвиконкому, директора Державного архіву Тернопільської області. Відомо, що він досконало знав предмети, які викладав, практикував оригінальні сучасні форми і методи навчання, зацікавлював учнів і студентів здобутками української та світової культури, працював у тісному контакті з Тернопільською картинною галереєю, Тернопільським краєзнавчим музеєм, творчими організаціями міста. Організував тиждень образотворчого мистецтва, залучав до виставок живопису і графіки роботи митців з Тернополя, Львова.

Ключові слова: Богдан Хаварівський, родинне виховання, філолог, педагог, архівіст, краєзнавець, митець, Чернівці, Тернопіль, Тернопільська область.

Постановка проблеми. Локальна історія посідає важливе значення у вивченні історії України загалом, житті українського суспільства зокрема, позаяк дає змогу дослідити і проаналізувати працю відомих діячів, представників громадсько-політичного і культурно-просвітнього руху другої половини ХХ – початок ХХІ ст. Саме до такої когорти належить Богдан Хаварівський – філолог, педагог, архівіст, краєзнавець, митець.

Аналіз досліджень і публікацій. Важливим у вивченні досліджуваної проблеми є збірник матеріалів на пошану Б. Хаварівського, присвячений 70-річчю з дня його народження, укладений сином Устимом і дружиною Майєю [Хаварівський, Хаварівська, 2018]. Основу джерельної бази складають два описи фонду Р-3466 «Хаварівський Богдан Васильович (1948) – педагог, архівіст, митець, громадський діяч», які зберігаються у Державному архіві Тернопільської обл. [ДАТО, ф. Р-3466 «Хаварівський Богдан Васильович (1948) – педагог, архівіст, митець, громадський діяч», оп. 1, 2].

Мета роботи – проаналізувати становлення

Б. Хаварівського як особистості, громадсько-політичного і культурно-просвітнього діяча другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Цілі – простежити його діяльність під час навчання на філологічному факультеті Чернівецького державного університету; висвітлити педагогічну працю у тому числі й на посаді начальника управління освіти Тернопільського облвиконкому; охарактеризувати роботу в Держархіві Тернопільської обл. на посаді старшого наукового співробітника і його очільника.

Виклад основного матеріалу. Богдан (Роман) Хаварівський народився 1 вересня 1948 р. в селянській сім'ї у с. Гумніська на Тербовлянщині Тернопільської обл. [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 2, арк. 1]. Варто зауважити, що, як він повідомляв, на малій батьківщині «... мене кликали «Ромко», оскільки при хрещенні батьки дали подвійне ім'я» [Хаварівський, Хаварівська, 2018, с. 13]. До речі, маємо приклади того, що власне Б. Хаварівський писав своє прізвище «Ховарівський». Так підписана його курсова робота, студента четвертого курсу філологічного факультету Чернівецького державного університету [ДАТО, ф. Р-

3466, оп. 1, спр. 30, арк. 1–37]. За однією із версій, прізвище «Хавро» утворене від хресного імені Гавриїл, доволі популярного в Україні. Від нього походило зменшувальна форма – Гаврик, Гавря, Хавр, Хавро. Найімовірніше, утворення прізвища «Хавро» розпочалося приблизно в XIV – XV ст. Варто зауважити, що вживалася і форма «Хаврів». Після XVII ст. прізвище зазнало різних трансформацій: Хавровський, Хаврівський [Хаварівський, Хаварівська, 2018, с. 22].

Прикладом для наслідування для Богдана-Романа були його батьки – Василь Григорович Хаварівський і Павлина Андріївна Сороцька. Батько був членом сільської читальні «Просвіти», диригентом церковного хору. Власне читальня товариства у Гумницьках була тим осередком, у якому організували національне життя українського села. Члени читальні «... стояли на сторожі чистоти національної ідеї» [Хаварівський, Хаварівська, 2018, с. 15, 21]. Мати – Павлина Андріївна – активна учасниця театрального гуртка «Союзу українців», сільських куховарських курсів. «Свідома українська родина, дяківська сім'я, де діти виховувалися на християнських засадах, прищеплювали Богдану-Роману любов до України, до знань» [Хаварівський, Хаварівська, 2018, с. 25].

Перша вчителька Віра Чайківська стимулювала Богдана-Романа до малювання, написання віршів тощо. Відомо, що він з раннього дитинства проявив талант до малювання, декламування, співу, написання віршів, який зможе реалізувати у майбутньому житті. Був всебічно обдарованим, кмітливим, серед шкільних предметів найбільше цікавився географією та історією, блискуче відповідав на будь-які запитання вчителя [Хаварівський, Хаварівська, 2018, с. 13, 15]. З «улюблених» географій – 4, історії СРСР і загальної історії – по 5 [Хаварівський, Хаварівська, 2018, с. 632].

У відомостях Б. Хаварівського з його виправленнями зазначено, що після завершення Терехівської середньої школи у 1957 р. навчався на філологічному факультеті Чернівецького державного університету [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 1, арк. 1]. Варто зауважити, що у ній є певні неточності. Аналізуючи особисті документи, з'ясовуємо, що насправді Богдан-Роман у 1967 р. вступив на навчання до Чернівецького державного університету, про що свідчить рішення приймальної комісії про його зарахування [Хаварівський, Хаварівська, 2018, с. 634], а також копія диплома про вищу освіту, в якій йдеться про те, що він у 1972 р. завершив його за спеціальністю «Українська мова та література» [Хаварівський, Хаварівська, 2018, с. 638]. Власне про це й повідомляв її автор згодом у відомостях про свою професійну, наукову, творчу і громадську діяльність у 2002 – 2003 рр. [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 2, арк. 1].

Будучи студентом, відвідував літературну студію імені Степана Будного, оформляв та редагував її рукописні газети «Сонячні кларнети» й «Веселий Остап», виступав з доповідями на студентських наукових конференціях [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 1, арк. 1]. Борис Демків писав про нього, що «...вже студентом він виховувався у такій духовній аурі, що не міг не прагнути до творчості, зокрема живопису, графіки і поезії» [Молодь України, 1998, с. 14; ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 20, арк. 33]. «Мене обрали в

біюро літстудії університету, далі оформляю, а також уже редагую газету «Сонячні кларнети», – одним словом, все старе з новим відтінком» – писав він після закінчення третього курсу університету [Хаварівський, Хаварівська, 2018, с. 38].

Варто зазначити, що літературну студію імені С. Будного очолював письменник і науковець Михайло Івасюк, батько відомого українського композитора і музиканта Володимира Івасюка, з яким Б. Хаварівський товаришував, неодноразово бував у їх помешканні. Власне, будучи ще студентом, Богдан-Роман здійснив перше художнє оформлення декорацій під час прем'єри пісні «Червона рута» на телебаченні Чернівців. Окрім того, Михайло Григорович доручив йому оформити збірку віршів учасників літературної студії імені С. Будного та викладачів Чернівецького державного університету з образною назвою «Сонячні кларнети». «Дивлюся і думаю, чи то я малював?» – щиро зізнавався Б. Хаварівський, перегортаючи сторінку за сторінкою справді унікальні збірки поетичної творчості тодішніх студентів. – Мимоволі зазираєш у далекий 1972 рік...» [Хаварівський, Хаварівська, 2018, с. 36–37].

Звичайно, що смерть В. Івасюка вплинула не тільки на його родину, але й друзів. «Тоді Бог дав злетіти Україні, й цей злет – творчість Володимира Івасюка, якого вбили, наче птаха у польоті» – так висловився про його загибель Б. Хаварівський [RIA плюс, 1998, 28 липня, с. 19].

Про події, пов'язані з навчанням у Чернівецькому державному університеті згадує дружина Майя Хаварівська, з якою навчалися в одній групі. «Ми, молоді, романтичні, закохані у рідне слово й один в одного, захоплювалися творами української та світової літератур, жваво їх обговорювали, сперечалися» [Хаварівський, Хаварівська, 2018, с. 36].

Б. Хаварівський брав активну участь в науковій роботі. Був учасником XXIII студентської наукової конференції, присвяченої 150-річчю з дня народження К. Маркса, 50-річчю Комуністичної партії та 50-річчю ВЛКСМ [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 10, арк. 1]. З боку керівництва вузу його нагороджували грамотами. Так, ректорат і рада студентського наукового товариства вузу запрошувала взяти участь у зазначеній конференції, яка проходила упродовж 15–22 квітня 1968 р. Планувалося кращі доповіді, виголошені на секційних засіданнях, рекомендувати до участі в II-турі всесоюзного конкурсу студентських робіт з проблем суспільних наук, історії ВЛКСМ і міжнародного молодіжного руху та на республіканський конкурс студентських наукових робіт з технічних і природничих наук, присвячених 50-річчю ВЛКСМ [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 10, арк. 2]. До речі, Ленінський райком комсомолу Чернівців нагородив його, студента I курсу філологічного факультету, грамотою за активну участь в конкурсі наукових робіт 1968 р., присвячених комсомолу [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 14, арк. 1].

Студент Б. Хаварівський виступав у підсекції літератури з питань доживотної літератури на фольклору. Його тема виступу «Традиції календарної обрядової поезії в сучасному селі» (науковий керівник – доцент Г. Сенченко) [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 10,

арк. 9–9 зв.]. Від імені ректора університету, секретаря комітету комсомолу, голови студентського наукового товариства його нагородили грамотою «...за активну участь у XXIV студентській науковій конференції, присвяченій 100-річчю від дня народження В. І. Леніна та 25-річчю визволення Буковини від німецько-фашистських загарбників» [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 14, арк. 3–4].

Б. Хаварівський відзначався активною життєвою позицією. На філологічному факультеті Чернівецького державного університету 18 грудня 1970 р. відбувся вечір пошанування пам'яті Василя Андрійовича Симоненка. Відкриття якого здійснив голова, студент літературної студії, Микола Бучко. Зі вступним словом про творчість і життєвий шлях В. Симоненка виступив старший викладач кафедри української літератури А. Добрянський. Б. Хаварівський розповідав про переклади його творів на мови народів СРСР і братніх республік. І. Агатій, М. Порохончук (майбутня дружина Б. Хаварівського), М. Бучко, Є. Єдинак, В. Біла, В. Вознюк – декламували улюблені поезії В. Симоненка [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 21, арк. 1; Радянський студент, 1970, 18 грудня, с. 2]. Б. Хаварівський писав, що за організацію і проведення вечора на честь В. Симоненка зазнав репресій і зазедве не був відрахований з числі здобувачів освіти Чернівецького державного університету [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 1, арк. 1], «... у студентські роки мав справу з спецорганами, коли мене виганяли з університету «за політику»...» [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 52, арк. 2].

Підтвердити чи спростувати твердження неможливо через відсутність архівних джерел. Однак у спогадах дружини є інформація про те, що після проведеного вечора – працівники радянських спецслужб з'ясовували, чому студент Ярослав Павуляк використав у своїй доповіді фрагменти тексту зі щоденника В. Симоненка, виданого у Мюнхені. Найбільше постраждав Я. Павуляк, якого відраховали з університету, організаторам і учасникам заходу оголосили догани, позбавили стипендій, «...надалі у наших характеристиках значилося (негласно) – політично неблагонадійний (неблагонадійна)...» [Хаварівський, Хаварівська, 2018, с. 43]. Власне такі викладачі вищу, як М. Івасюк, В. Лесин, А. Добрянський і Б. Мельничук допомогли йому залишитися студентом філологічного факультету [Хаварівський, Хаварівська, 2018, с. 43]. У архівних матеріалах збереглося лише дві грамоти, про які вже йшлося. Після організації вечора пошанування пам'яті В. Симоненка, грамотами студента Б. Хаварівського вже не нагороджували.

Яскравим прикладом пошукової студентської наукової праці є його курсова робота (1971 р.) на тему «М. Богданович – дослідник і популяризатор історії України» [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 30, арк. 1–37].

З дипломом вчителя української мови і літератури та негласною відміткою «аполітичний» розпочав педагогічну роботу в Перепельницькій середній школі Зборівського району Тернопільської обл. [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 1, арк. 1]. Аналогічна інформація подається в публікації «1 вересня 50 років від дня народження Хаварівського Богдана Васильовича (1.09.1948) – краєзнавця, директора архіву» [ДАТО, ф.

Р-3466, оп. 1, спр. 17, арк. 1]. Богдан Савак у роботі «Краєзнавці Тернопільщини (бібліографічний довідник)» подавав аналогічні дані [Савак, 2003, с. 63–64; ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 18, арк. 1–1 зв.].

Однак аналіз копії трудової книжки Б. Хаварівського свідчить про те, що все ж таки свою трудову діяльність він розпочав ще 21 січня 1967 р., тобто до вступу на філологічний факультет Чернівецького державного університету. Займав посаду старшого піонервожатого комсомольської восьмирічної школи Гусятинського району Тернопільської обл. 31 травня поточного року його звільнено із займаної посади у відповідності з поданою заявою [Хаварівський, Хаварівська, 2018, с. 642; ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 4, арк. 2].

Вважаємо, що, з одного боку, Б. Хаварівський намагався в автобіографії не «згадувати» про не дуже популярну працю на посаді старшого піонервожатого в часи незалежності України, з іншого – ймовірно, що саме цей факт виявився своєрідною «підтримкою», свідченням лояльності до радянської влади під час вступу на філологічний факультет Чернівецького державного університету.

Насправді Б. Хаварівського лише 15 серпня 1972 р. зараховано на посаду вчителя української мови та літератури Перепельницької середньої школи Зборівського району Тернопільської обл. 22 серпня 1973 р. звільнено із займаної посади, а 20 вересня поточного року зараховано вихователем Тернопільського технічного училища № 2 [Хаварівський, Хаварівська, 2018, с. 642; ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 4, арк. 3].

У автобіографії Б. Хаварівського повідомляється про те, що у Тернопільському спеціальному професійно-технічному училищі № 3 отримав звання «викладач-методист» за розробку і впровадження вперше в Україні курсів «Етика і психологія сімейного життя», «Фольклор та етнографія України» [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 1, арк. 1]. Однак записом в трудовій книжці не підтверджено його трудову діяльність у Тернопільському спеціальному професійно-технічному училищі № 3 саме у 1973 р. [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 4, арк. 3].

Натомість у характеристиці на Б. Хаварівського, вихователя гуртожитку Тернопільського технічного училища № 2, виданій 30 серпня 1974 р., для пред'явлення у Чернівецький державний університет, зазначається, що він працював у закладі освіти з 20 вересня 1973 р. на займаній посаді, «... вміє знайти правильний підхід до кожного, об'єднати різні характери учнів в дружний колектив», «... веде суспільно-політичний клуб ім. Я. Галана», «... надає значну допомогу комсомольській організації училища, виконуючи обов'язки начальника штабу «КП» і редактора стінної газети «За кадри» [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 3, арк. 1].

Цілком стандартна характеристика радянського часу на молодого спеціаліста. Доречно зауважити, що цей період його трудової діяльності в силу невідомих нам обставин, чомусь не висвітлено у біографії. Виникає питання, оскільки Б. Хаварівський завершив навчання у закладі вищої освіти ще 21 червня 1972 р., чому зазначена характеристика подається до Чернівецького державного університету 30 серпня 1974 р.?

Ймовірно йдеться про так зване «відпрацювання» випускниками вишів і відповідно характеристика мала була свідченням його професійної придатності як фахівця.

Відомо, що за станом здоров'я Б. Хаварівський залишив педагогічну роботу [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 3, арк. 2]. Однак це не завадило йому з часом продовжити викладацьку працю. При аналізі архівних матеріалів, нами не виявлено медичної довідки, яка свідчила б про те, що стан здоров'я не дозволяв йому працювати у педагогічній сфері. Як свідчить запис в трудовій книжці, звільнення відбулося на підставі статті 38 Кодексу законів про працю в УРСР [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 4, арк. 4]. Гадаємо, що йдеться про заяву працівника на звільнення з роботи за власним бажанням, зумовленим неможливістю її продовжувати, що мало б бути підтверджено медичним висновком. 3 грудня 1974 р. Б. Хаварівський працював на посаді старшого наукового співробітника Тернопільського обласного державного архіву [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 4, арк. 5]. Згадуючи про цей час професійного зростання, Богдан Васильович писав, що ще за довго до початку перебудови, «...піднімав на світ Божий правду про долі репресованих діячів культури» [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 1, арк. 1].

У службовій характеристиці на Б. Хаварівського, українця, безпартійного, зазначено, що він працював у Тернопільському обласному державному архіві з 6 грудня 1974 р. на посаді старшого наукового працівника групи використання документів, до роботи відносився сумлінно, обслуговував дослідників читального залу, проводив екскурсії, читав лекції, виступав зі статтями на сторінках обласних і районних газет, на радіо, готував виставки, плакати. Приймав активну участь в громадському житті колективу: обирався секретарем комсомольської організації, член редколегії стінгазети «Радянський архівіст», агітатор. Роботу поєднував із навчанням на факультеті естетики Тернопільського вечірнього університету марксизму-ленінізму. Характеристика подавалася в заочну аспірантуру Чернівецького державного університету [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 3, арк. 32].

У архівних матеріалах збереглося подання голові виконкому Тернопільської міської ради депутатів трудящих І. Кородюкові від адміністрації, партійної і профспілкової організації архівного відділу Тернопільського облвиконкому і обласного державного архіву, а саме: директора архіву М. Нестерця, секретаря партійної організації Л. Лелекової, керівника профспілки Є. Лаврука про прохання «...включити в житлово-будівельний кооператив старшого наукового співробітника т. Ховарівського (так в оригіналі) Богдана Васильовича за рахунок виділеного ліміту на 1975 рік», оскільки він «...перебуває на черзі першим на отримання кооперативної квартири, є молодим спеціалістом, приймає активну участь у виробничому і громадському житті колективу... до переходу в обласний архів з педагогічної праці перебував на черзі на отриманні квартири з 20 вересня 1973 р. в профтехучилищі № 2» [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 3, арк. 2].

Знову ж таки нам не вдалося з'ясувати причини його звільнення із займаної посади, окрім того, що

про це свідчить запис в трудовій книжці, у відповідності «... із поданою заявою» (наказ № 36 від 29 липня 1977 р.) [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 4, арк. 5]. На нашу думку, є певні невідповідності записів у трудовій книжці. Так, лише 10 серпня 1977 р. Б. Хаварівського звільнили з попередньої посади, однак вже 6 серпня поточного року його прийнято на посаду викладача естетики Тернопільського середнього міського профтехучилища № 8, яке з 20 вересня 1978 р. перейменовано середнє міське профтехучилище № 3, а 4 жовтня 1984 р., у зв'язку з реорганізацією – у середнє профтехучилище № 3 [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 4, арк. 5–6].

Власне, як викладача естетики ПТУ № 8, нагородили грамотою за участь в роботі газети «Вільне життя» [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 14, арк. 7]. Б. Демків згадував про Б. Хаварівського та його дружину Майю, коли вони викладали естетику в третьому профтехучилищі, «...яке згодом спонтанно перетворилося у своєрідну «маленьку академію мистецтв». У Тернополі ще не було тоді ні письменницької організації, ні професійного осередку художників. І живописці, поети, композитори, актори збиралися під таємничим кодом «ПТУ-3...» [Молодь України, 1998, с. 14; ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 20, арк. 33].

Окремі деталі про Б. Хаварівського, як «ентузіаста активної позакласної виховної роботи училища», знаходимо у публікаціях тогочасних періодичних видань. Так, 27 липня 1977 р. в Тернопільському педагогічному інституті відбувалася науково-практична конференція, присвячена 75-річчю з дня народження Ярослава Галана, про що повідомляла Надія Кривохижа, студентка філологічного факультету Чернівецького державного університету в статті «Не зрадити своєї мрії». У ній згадуються про зустріч колишніх студентів, що «...не втратили з роками комсомольського запалу, не опустили плечі під тягарем нелегкої учительської ноші, не зрадили жодному із своїх захоплень» [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 21, арк. 3]. Є згадка про ентузіастів активної позакласної виховної роботи викладачів училища Майї і Богдана Ховарівських [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 21, арк. 3].

Б. Хаварівський, будучи начитаним, комунікабельним, компетентним у педагогічній, мистецькій, культурній та архівній сферах, неодноразово запрошувався на урочистості, пов'язані з тими чи іншими подіями у житті як міста Тернополя, області, так і поза їх межами [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 11, арк. 1–73]. Першим заходом, на якому був присутній Богдан Васильович – це урочисті збори колективів історичного, філологічного, заочного факультетів, факультету іноземних мов та наукової бібліотеки, присвячені 100-річчю Чернівецького державного університету, які відбувалися 4 жовтня 1975 р. [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 11, арк. 1].

У радянський період життя Б. Хаварівський, маючи вищу освіту, перебував на військовому обліку. Відомо, що йому наказом командувача Прикарпатським військовим округом № 82 від 11 грудня 1976 р. присвоєно військове звання «старший лейтенант» запасу, а 28 квітня 1982 р. – капітан, командир взводу артилерійського дивізіону [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 5, арк. 1, 3–3 зв.].

Оскільки Б. Хаварівський часто дописував до місцевих періодичних видань, про що мовиться в «Анкеті художника» картинної галереї Тернопільського обласного краєзнавчого музею, заповненій ним особисто, він був дописувачем до «Ровесника», «Вільного життя» та інших газет [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 6, арк. 1–2], відповідно його запрошували як позаштатну одиницю на 10-річчя виходу «Ровесника». Нарада відбулася у приміщенні у будинку політосвіти обкому КПУ 4 січня 1977 р. з порядком денним, що включав питання завдань молодіжної преси («у світлі рішень XXV з'їзду КПРС» та відзначення робітничих і сільських кореспондентів, активних розповсюджувачів газети [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 11, арк. 2 зв., 3–43 зв.].

Тернопільський обласний комітет ЛКСМУ нагородив його почесною грамотою «...за активну роботу по комуністичному вихованні молоді та участь в творенні молодіжної газети «Ровесник» [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 14, арк. 6]. Майже аналогічного змісту, тільки від редактора «Ровесника», отримав Б. Хаварівський почесну грамоту в 1979 р., 1981 р., 1985 р. [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 14, арк. 8, 10, 13].

Варто зауважити, що Богдан Васильович упродовж жовтня 1981 – травня 1986 р. приймав активну участь в методичних секціях, що діяли при обласному навчально-методичному кабінеті Тернопільського обласного управління профтехосвіти. Йдеться не лише про створення методичних секцій, але й призначення їх керівників на підставі «Положення про учбово-методичний кабінет обласного управління професійно-технічної освіти», затвердженого наказом Держкомітету УРСР з професійно-технічної освіти від 5 червня 1980 р. за № 164 з метою активізації методичної роботи в профтехучилищах області [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 8, арк. 1].

Доречно зауважити, що Богдан Васильович працював на посаді викладача основ педагогічної майстерності Тернопільського державного педагогічного інституту [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 1, арк. 1]. Аналізуючи характеристику на Б. Хаварівського, асистента зазначеної кафедри, варто зауважити, що на посаді він працював з вересня 1989 р. До того часу – викладач етики та естетики Тернопільського профтехучилища № 3. Зауважимо, що він читав лекції та проводив семінарські заняття з «Методики виховної роботи в профтехучилищі», «Педагогічної техніки», керував педагогічною практикою студентів. Заняття проводив на високому науково-методичному рівні, брав участь в науково-практичних конференціях з проблем гуманістичної культури старшокласника, керував науковою роботою студентів. Він профорг кафедри, керівник відділення «Громадські кореспонденти» факультету громадських професій, координував зв'язки інституту з творчими спілками міста й області. Характеристика подавалася у Київський державний педагогічний інститут ім. М. Горького [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 3, арк. 4].

На цій посаді з 1 вересня 1989 р. він пропрацював з річним випробувальним терміном до 14 квітня 1990 р., звільнений за власним бажанням у зв'язку з його обранням начальником Тернопільського обласного управління народної освіти на підставі статті 38 Ко-

дексу законів про працю в УРСР [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 4, арк. 8].

У квітні 1990 р. крайова рада Народного Руху України висунула на посаду начальника управління освіти Тернопільської області. Його призначено начальником управління народної освіти Тернопільського облвиконкому в зв'язку з переведенням з посади асистента основ педагогічної майстерності місцевого державного педагогічного інституту [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 4, арк. 9]. За цей час ним впроваджено концепцію національної школи, проведено департизацію навчання і виховання школярів [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 1, арк. 1].

Б. Хаварівський, перебуваючи на посаді начальника управління народної освіти, запровадив концепцію національної освіти, спільно з Тернопільським обласним інститутом вдосконалення учителів проводив певні наукові заходи. Так, упродовж 20–23 листопада 1990 р. у Тернополі відбувся республіканський семінар завідувачів кабінетами обласних інститутів вдосконалення учителів на тему «Робота кабінету передового досвіду в нових економічних умовах». Тема його доповіді «Удосконалення змісту роботи установ народної освіти в сучасних умовах» [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 10, арк. 37–37 зв.].

Б. Хаварівський вважав, що концепція національної школи мала відповідати основним законодавчим вимогам держави, у ній враховано досвід дорадянського періоду в Галичині, особливо при відновленні навчальних закладів нового типу – гімназій. Вона була орієнтиром на відновлення престижу освіти, відродження рідної мови, історії та культури, релігійних засад, загальнолюдських моральних норм у вихованні школярів. Основними принципами були – пріоритет соціально-економічних мотивів навчання, гуманізація, гуманітаризація, демократизація, відсутність «єдиновірного» вчення, незалежність від політичних, громадських і релігійних організацій, принцип виховання школярів з опорою на психолого-педагогічні науки [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 52, арк. 1].

На посаді начальника управління народної освіти Тернопільського облвиконкому перебував до 30 червня 1992 р., звільнений із займаної посади у зв'язку з ліквідацією установи (пункт 1 статті 40 Кодексу закону про працю України) [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 4, арк. 9].

З 1 листопада 1992 р. – директор Держархіву Тернопільської обл. [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 4, арк. 2]. Займався збереженням і забезпечував схоронність документів архівного фонду України, поповнював фонди новими документальними пам'ятками історії та культури. Варто зауважити, що згадуваний колектив під керівництвом Б. Хаварівського багато зробив для повернення «...нашим сучасникам вимушено забутих імен подвижників нації, відтворення правди історії» [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 1, арк. 2]. У характеристиці на Б. Хаварівського, директора Державного архіву Тернопільської обл. (підрозділу Тернопільської обласної державної адміністрації), зазначено, що у відповідності із наказом Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України від 1 листопада 1992 р. № 78, його призначено на цю посаду. За час роботи він зарекомендував себе висококвалі-

ліфікованим фахівцем, здібним керівником, який значну увагу приділяє реалізації державної політики в галузі архівної справи в області, координації діяльності підприємств, установ щодо вдосконалення архівного діловодства. Архівні установи щорічно виконували завдання з основних показників плану розвитку архівної сфери. Дбав про матеріально-технічну базу архівів, будівництво нового приміщення архіву області, наповнення фондів новими пам'ятками історії та культури [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 3, арк. 5].

Налагодив співпрацю з українською діаспорою. Систематизував і описав особові фонди визначних постатей Тернопілля [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 3, арк. 5], брав участь у різноманітних заходах [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 11, арк. 17–18].

Здійснив випуск спеціального погашення конвертів до пам'ятних і ювілейних дат, про відомих діячів Тернопілля [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 2, арк. 5]. Зініціював утворення низки особових фондів письменників, режисерів, художників, громадсько-політичних діячів Тернопілля. Зокрема, народних артистів України Ярослава Геляса і Павла Загребельного, поетів Іванни Блажкевич і Бориса Демківа, драматурга і прозаїка Богдана Мельничука, племінника Богдана Лепкого і розпорядника його архіву, доктора Р[ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 2, арк. 4–5].

За нашими підрахунками, у Держархіві Тернопільської обл. нараховується 34 особових фонди, включно з матеріалами Б. Хаварівського [Державний архів Тернопільської області: путівник, 2011, с. 311–334]. Вважаємо, що за його ініціативи у Державному архіві Тернопільської обл. утворено 24 особові фонди, а саме: Р-3442 «Антків Богдан Михайлович (1915 – 1998 рр.) – заслужений артист України, актор, драматург, композитор, диригент, перекладач»; Р-3205 «Блажкевич Іванна Омелянівна (1886 – 1977 рр.) – письменниця, поетеса, член Спілки письменників України»; Р-3220 «Будний Степан Франкович (1933 – 1958 рр.) – поет»; Р-3427 «Гаврилюк Кіндрат Юхимович (1911 – 2005 рр.) – краєзнавець»; Р-3433 «Геляс Ярослав Томович (1916 – 1992 рр.) – актор, режисер, народний артист України»; Р-3443 «Гнатюк Володимир Михайлович (1871 – 1926 рр.) – фольклорист, етнограф, академік»; Р-3311 «Гром'як Роман Теодорович (1937 р.) – літературознавець, доктор філологічних наук, професор, член Національної Спілки письменників України, представник Президента України в Тернопільській області (березень 1992 р. – січень 1994 р.)»; Р-3238 «Демків Борис Миколайович (1936 – 2001 рр.) – поет, член Спілки письменників України»; Р-3439 «Дідюк Василь Степанович (1915 – 2003 рр.) – журналіст, громадський діяч Канади»; Р-3430 «Дністрянський Станіслав Северинович (1870 – 1935 рр.) – правознавець, один із засновників української правової науки, академік»; Р-3428 «Ельгорт Бума Бумович (Борис Борисович) (1923 – 1989 рр.) історик, краєзнавець, музейник»; Р-3455 «Загребельний Павло Іванович (1934 – 1997 рр.) – актор, режисер, народний артист України»; Р-3451 «Климишин Іван Антонович (1933 р.) – астроном, доктор фізико-математичних наук, професор, дійсний член НТШ, заслужений працівник вищої школи України»; Р-3230 «Корнієнко Олекса Зосимович (1919 – 2003 рр.) – драматург, пе-

рекладач, театральний критик, член Національної спілки письменників України»; Р-3431 «Куцюк-Кочинський Кирило Андрійович (1910 – 1991 рр.) – поет, перекладач»; Р-3434 «Марчук Іван Степанович (1936 р.) – художник, член Національної спілки художників України, народний художник України, лауреат Національної премії України ім. Т. Шевченка»; Р-3436 «Ониськів Михайло Михайлович (1941 р.) – поет, літературознавець, член Національної спілки журналістів України»; Р-3453 «Паращук Михайло Іванович (1878 – 1963 рр.) – скульптор»; Р-3435 «Савчак Володимир Васильович (1911 р.) – живописець, графік»; Р-3452 «Федорук Олександр Касянович (1939 р.) – мистецтвознавець, доктор мистецтвознавства, професор, академік академії мистецтв України»; Р-3465 «Француз Карл-Еміль (1848 – 1904 рр.) – письменник, літературознавець, перекладач, дослідник і популяризатор української літератури»; Р-3438 «Чернихівський Гаврило Іванович (1936 – 2011 рр.) – історик, краєзнавець, літературознавець, дійсний член НТШ, член Національної спілки письменників України»; Р-3440 «Чепурко Богдан Петрович (1949 р.) – поет, член Національної спілки письменників України. Чумарна Марія Іванівна (1952 р.) – поетеса, член Національної спілки письменників України»; Р-3466 «Хаварівський Богдан Васильович (1948 р.) – архівіст, заслужений працівник культури України»; Р-3471 «Штогрин Дмитро Михайлович (1923 р.) – доктор філософії, професор, засновник Української науково-дослідної програми та Фондації українських студій при Іллінойському університеті» [Державний архів Тернопільської області: путівник, 2011, с. 312, 314–325, 327–334].

Утворення особових фондів доволі непростий процес, що вимагав активного пошуку інформації, взаємин з певними особами або ж колом осіб, за рахунок яких відбувалося «наповнення» його матеріалом. Наприклад, фонд Р-3443 «Гнатюк Володимир Михайлович (1871 – 1926 рр.) – фольклорист, етнограф, академік» утворено завдяки тісній співпраці директора архіву з науковцями. Варто віддати належне тим особам, завдяки яким епістолярна спадщина В. Гнатюка потрапила на зберігання до Державного архіву Тернопільської обл. Введені до наукового вжитку архівні матеріали потрапили на зберігання до архіву завдяки плідній співпраці відомого дослідника творчості В. Гнатюка – доктора філологічних наук, професора, академіка НАНУ, голови Асоціації українців Словаччини та НТШ у Словаччині Миколи Мушинки (дані на 2011 р.) і Б. Хаварівського, колишнього директора цього архіву [Зуляк, Зуляк, 2021, с. 206–217; Зуляк, Зуляк, 2018, с. 5].

Власне М. Мушинка у статті «Володимир Гнатюк у моєму житті» [Мушинка, 2011, с. 14] писав про те, що він отримав «залишки архіву» від Лолі Годерсман, дочки Ірини Гнатюк (Косаренко-Косаревич), племінниці Олександри Гнатюк, дочки Володимира Михайловича, яка на той час мешкала в Парижі. Як повідомляв М. Мушинка, Олександра основну частину свого особистого архіву в стані душевної депресії знищила [Мушинка, 2011, с. 14]. Фактично від Л. Годерсман М. Мушинка отримав 180 листів, які й передав на

зберігання до Держархіву Тернопільської обл. [Мушинка, 2011, с. 14].

Багато Б. Хаварівський зробив для вдосконалення роботи обласного архіву а саме: утворення і систематизації фонду громадських організацій, збереження документів періоду постання незалежності України, формування демократичних організацій, класифікації матеріалів спадщини тоталітарної комуністичної системи [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 2, арк. 4]. Зокрема, архівіст започаткував каталогізацію існуючої бібліотеки Державного архіву Тернопільської обл., створив значну колекцію видань з діаспори, залучив до її формування відомих діячів, вихідців з Тернополя. Зокрема, історика журналіста, громадсько-політичного діяча Василя Дідюка, який передав понад 900 примірників видань з власної бібліотеки і особистий архів [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 2, арк. 4]. Про це свідчить підтвердження Івана Стадника, директора Українсько-канадського архіву-музею Альберти у листі від 10 жовтня 1995 р. до Б. Хаварівського [ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 401, арк. 1], який намагався налагодити співпрацю між установами щодо обміну досвідом та матеріалами. Варто зауважити, що місцева преса також повідомляла про постійне поповнення новими надходженнями відділу діаспорної літератури науково-довідкової бібліотеки Держархіву Тернопільської обл. [Тернопіль вечірній, 1990, 27 грудня, с. 2; ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 21, арк. 12].

Висновки. Формування Б. Хаварівського як особистості відбувалося на засадах традиційного родин-

ного сільського виховання. У шкільні роки він цікавився образотворчим мистецтвом, співом, написанням і декламуванням віршів. Під час навчання на філологічному факультеті Чернівецького державного університету брав активну участь в літературній студії імені С. Будного, оформляв рукописні газети «Сонячні кларнети» й «Веселий Остап», був учасником студентських наукових конференцій. Це сприяло налагодженню контактів з відомими діячами науки і культури, вплинуло на його формування, активізацію життєвої позиції.

Педагогічна діяльність пов'язана з працею у сільській школі, закладах професійної технічної освіти, педагогічному інституті, управлінні освіти. У навчально-виховному процесі Б. Хаварівський використовував нестандартні форми і методи, активно співпрацював з Тернопільською картинною галереєю, Тернопільським краєзнавчим музеєм, творчими організаціями міста тощо. Ініціював впровадження у Тернопільській області концепції національної школи як орієнтиру відродження рідної мови, історії та культури.

Працюючи на посаді старшого наукового співробітника обласного державного архіву, а згодом його очільника, займався збереженням документів архівного фонду України, ініціював утворення низки особових фондів, поповнював їх новими документальними пам'ятками історії та культури.

Список використаних джерел

- Державний архів Тернопільської області (далі ДАТО), ф. Р-3466 «Хаварівський Богдан Васильович (1948) – педагог, архівіст, митець, громадський діяч», оп. 1, 2.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 1, на 2 арк.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 2, на 7 арк.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 3, на 5 арк.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 4, на 12 арк.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 5, на 3 арк..
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 6, на 2 арк.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 8, на 77 арк.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 10, на 53 арк.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 11, на 73 арк.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 14, на 45 арк.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 17, на 1 арк.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 18, на 1 арк.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 20, на 47 арк.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 21, на 82 арк.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 30, на 37 арк.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 52, на 2 арк.
 ДАТО, ф. Р-3466, оп. 1, спр. 401, на 9 арк.
Молодь України, 1998, с. 14.
Державний архів Тернопільської області: путівник, 2011, Тернопіль: Астон, 368 с.
 Зуляк, І. С., Зуляк, Г. Я., 2021. Взаємини Володимира Гнатюка зі своїми дітьми: кризь призму епістолярію, *Володимир Гнатюк у європейському науковому просторі*: [колективна монографія], Тернопіль: Підручники і посібники, с. 206–217.
 Зуляк, І., Зуляк, Г., 2018. *Володимир Гнатюк. З епістолярної спадщини* [монографія], Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 252 с.
Тернопіль вечірній, 1990, 27 грудня, с. 2.
 Мушинка, М., 2011. Володимир Гнатюк у моєму житті, *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство*, Тернопіль: ТНПУ, вип. 32, с. 8–15.
Радянський студент, 1970, 18 грудня, с. 2.
RIA плюс, 1998, 28 липня, с. 19.
 Савак, Б., 2003. *Краєзнавці Тернопільщини (бібліографічний довідник)*, Денисів, 250 с.
Усі ми будемо в архіві... Книга пам'яті про Богдана-Романа Хаварівського (1948 – 2016), 2018, Тернопіль: «Джура», 720 с.

References

- Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti (dali DATO), f. R-3466 «Khavarivskiy Bohdan Vasylovych (1948) – pedahoh, arkhivist, mytets, hromadskiy diiach», op. 1, 2.

- DATO, f. R-3466, op. 1, № 1, 2 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 2, 7 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 3, 5 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 4, 12 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 5, 3 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 6, 2 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 8, 77 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 10, 53 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 11, 73 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 14, 45 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 17, 1 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 18, 1 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 20, 47 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 21, 82 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 30, 37 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 52, 2 p.
DATO, f. R-3466, op. 1, № 401, 9 p.
Molod Ukrainy, 1998, s. 14. (in Ukrainian).
Derzhavnyi arkhiv Ternopil'skoi oblasti: putivnyk, 2011, Ternopil: Aston, 368 s. (in Ukrainian).
Zuliak, I. S., Zuliak, H. Ya., 2021. Vzaiemnyy Volodymyr Hnatiuka zi svoimy ditmy: kriz pryzmu epistoliaruii, *Volodymyr Hnatiuk u yevropeiskomu naukovomu prostori*: [kolektyvna monohrafiia], Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, c. 206–217. (in Ukrainian).
Zuliak, I., Zuliak, H., 2018. *Volodymyr Hnatiuk. Z epistoliarnoi spadshchyny* [monohrafiia], Ternopil: FOP Osadtsa Yu. V., 252 s. (in Ukrainian).
Ternopil vechirni, 1990, 27 hrudnia, s. 2. (in Ukrainian).
Mushynka, M., 2011. Volodymyr Hnatiuk u moiemu zhytti, *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Literaturoznavstvo*, Ternopil: TNPU, vyp. 32, s. 8–15. (in Ukrainian).
Radianskyi student, 1970, 18 hrudnia, s. 2. (in Ukrainian).
RIA plus, 2004, 28 lypnia, s. 19. (in Ukrainian).
Savak, B., 2003. *Kraieznavtsi Ternopil'shchyny (bibliohrafichnyi dovidnyk)*, Denysiv, 250 s. (in Ukrainian).
Usi my budemo v arkhivi... Knyha pamiati pro Bohdana-Romana Khavarivskoho (1948 – 2016), 2018, Ternopil: «Dzhura», 720 s. (in Ukrainian).

Halyna Buyak

obtaining third-level higher education,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil

THE FORMATION OF BOHDAN KHAVARIVSKYI AS PERSONALITY, SOCIAL, POLITICAL, CULTURAL AND EDUCATIONAL FIGURE (THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY – THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY)

This article attempts to investigate the development of Bohdan Khavarivskyi as a philologist, teacher, archivist, local historian, artist, personality, public-political and cultural-educational figure in the second half of the 20th century and the beginning of the 21st century. This significant list of his interests testifies to this person's uniqueness, comprehensiveness, and talent. Based on the analysis of archival materials, it was found that the formation of B. Khavarivskyi took place in the traditions of family upbringing, his parents and teachers who encouraged him to draw, write poems, recite, and sing was an example to follow in childhood. Bohdan-Roman was a comprehensively gifted individual who could realize his talents later in life. His activities were traced during his studies at the philological faculty of Chernivtsi State University. He attended the literary studio named after Stepan Budny, designed and edited its handwritten newspapers "Sunny Clarinets" and "Vesely Ostep", and gave speeches at scientific conferences. Acquaintance with famous Ukrainian science and culture figures from Chernivtsi contributed to his formation as a mature personality with an active life position and deep national convictions. It has been proven that the beginnings of his pedagogical work were connected to his teaching activities in a rural school in the Ternopil region. Over time, Bohdan Khavarivskyi worked as an educator in the dormitory of Ternopil Technical School № 2. Also, as a teacher at Ternopil Special Vocational Technical School № 3. It was found that the center of the future writer's organization, a professional center of artists, free from the restrictions of the standards of socialist realism, was formed in this educational institution. Subsequently, he was a senior researcher at the Ternopil Regional State Archives, a teacher at the Ternopil State Pedagogical Institute, the head of the public education department of the Ternopil Regional Executive Committee, the director of the State Archives of the Ternopil Region. It is known that he thoroughly mastered the subjects he taught. He practiced original modern forms and teaching methods, involved pupils and students in Ukrainian and world cultural achievements, and worked in close contact with the Ternopil Art Gallery, the Ternopil Museum of Local History, and the creative organizations of the city. He organized fine art weeks and involved artists from Ternopil and Lviv in exhibitions of paintings and graphics.

Keywords: Bohdan Khavarivskyi, family upbringing, philologist, teacher, archivist, local historian, artist, Chernivtsi, Ternopil, Ternopil region.